

SEKTOR ROLNO-SPOŻYWCZY JAKO CZYNNIK ROZWOJU PODLASIA

Renata PRZYGODZKA¹

1. Wstęp

Regiony rozwijają się zazwyczaj pod wpływem wielu czynników i uwarunkowań o charakterze zarówno zewnętrznym, jak i wewnętrznym. Czynniki zewnętrzne na ogół pozostają poza zasięgiem regionu, w związku z czym kluczowe znaczenie rozwojowe ma ich potencjał wewnętrzny. Jest on wypadkową wielu elementów i procesów, jakie miały miejsce w przeszłości, jednak zawsze stanowi punkt wyjścia do określenia przyszłych kierunków rozwoju.

Województwo podlaskie² kwalifikowane jest do najslabiej rozwiniętych regionów Polski i Unii Europejskiej. Jest to konsekwencją przede wszystkim historycznie ukształtowanej struktury i peryferyjnego położenia. Przejawem tego zacofania jest nie tylko niski poziom PKB na głowę mieszkańca, lecz również dominujący w strukturze gospodarczej udział rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego. W przeciwieństwie do wielu poglądów można postawić jednak tezę, że taki stan może być na pewnym etapie tylko barierą, lecz także czynnikiem dynamizującym rozwój regionu.

Celem artykułu jest próba wykazania, że sektor rolno-spożywczy jest ważnym stymulatorem rozwoju Podlasia. Realizację celu oparto na analizie miejsca rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego w gospodarce regionu, ich przekształceń i potencjalnego oddziaływania na rozwój województwa podlaskiego. Podstawową metodą wykorzystaną w przygotowaniu artykułu była metoda analizy opisowej oraz analizy porównawczej.

2. Rolnictwo a gospodarka Podlasia

Rolnictwo w gospodarce Podlasia odgrywa istotną rolę. Świadczy o tym przede wszystkim jego udział w tworzeniu PKB, który w 2004 r. wyniósł 6,2%, podczas gdy w Polsce wielkość tego wskaźnika kształtowała się na poziomie

¹ Dr hab. Renata Przygodzka – Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu w Białymstoku.

² Z historycznego punktu widzenia granice Podlasia przebiegają nieco odmiennie w porównaniu z granicami województwa podlaskiego, które utworzono w 1998 r., jednak poważne trudności ze zgromadzeniem informacji o stanie rozwoju sektora rolno-spożywczego historycznego Podlasia ograniczyły analizy w zasadzie do województwa.

2,4%³. Wskazują na to także inne wskaźniki, jak chociażby udział w ogólnej liczbie pracujących (35,3%, w Polsce 15,6%), udział w ogólnej wartości środków trwałych brutto (14,3%, w Polsce 6,4%), czy też udział w nakładach inwestycyjnych (5,5%, w Polsce 2,3%).

Rolnicza przestrzeń produkcyjna województwa podlaskiego charakteryzuje się niską przeciętną jakością gleb i wysoką niestabilnością klimatu. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 55,0 i plasuje województwo na ostatnim miejscu w kraju. Około 75% gruntów stanowią gleby lekkie i bardzo lekkie. Prawie wszystkie gminy, za wyjątkiem trzech, zostały zaliczone do gmin o niekorzystnych warunkach dla produkcji rolnej (ONW), za co są dodatkowe dopłaty do każdego uprawianego hektara.

Udział województwa podlaskiego w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w kraju wynosił w 2005 r. 4,5%. W analizowanym województwie, do końca 2004 roku, w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa zostało zarejestrowanych 81 tys. gospodarstw rolnych. Około 78 tys. gospodarstw rolnych prowadziło produkcję towarową [*Ocena wpływu...* 2007, s. 126].

Analiza potencjału ekonomicznego rolnictwa i produkcji rolniczej województwa podlaskiego wskazuje, że w ostatnich latach wyraźnej poprawie uległo wiele jego elementów składowych, o czym informują relatywnie wyższe niż przeciętnie w kraju wskaźniki. Przede wszystkim struktura ziemi użytkowanej rolniczo wskazuje na zdecydowanie większy, niż w Polsce, udział użytków zielonych, co predestynuje województwo do produkcji zwierzęcej. Dzięki większemu udziałowi gospodarstw średnich i dużych, struktura agrarna regionu jest korzystniejsza niż w kraju. Wyższy jest także stopień koncentracji ziemi [Przygodzka 2007, s. 45].

Chociaż poziom zasobów siły roboczej jest generalnie zbliżony do przeciętnych wskaźników w Polsce, statystyki wskazują na ich znaczne nadwyżki, co hamuje przemiany strukturalne w rolnictwie. Pozytywnie natomiast należy ocenić poprawę parametrów jakościowych siły roboczej, a zwłaszcza coraz młodszy wiek kierowników gospodarstw i ich lepsze wykształcenie.

Analiza zasobów kapitału w rolnictwie województwa podlaskiego, określanych wartością środków trwałych (budynki i budowle, zasoby siły pociągowej, wyposażenie w ciągniki i maszyny rolnicze) oraz nakładami środków obrotowych, wskazuje, że o ile poziom wyposażenia gospodarstw rolnych można uznać za zadowalający, to wykorzystanie środków obrotowych (nawozy, pasze) plasuje województwo na ostatnich miejscach w kraju.

Struktura globalnej produkcji rolniczej wykazuje zdecydowaną przewagę produkcji zwierzęcej. Udział tej produkcji sięga prawie 90% produkcji towaro-

³ Wyczerpanie te wynikają z danych liczbowych prezentowanych przez GUS. Należy podkreślić, że całkiem odmienne wskaźniki prezentowane są w publikacji [Rolnictwo... 2006, s. 10]. Wynika z nich, że udział rolnictwa w tworzeniu PKB, według tzw. danych zweryfikowanych w porównaniu do Roczników Statystycznych z lat wcześniejszych, wyniósł w 2004 r. 4,5%, a w latach 1995-2005 zmniejszył się z 7% do 4,2%.

wej. Z kolei produkcja zwierzęca charakteryzuje się wyraźną dominacją bydła, którego udział w produkcji krajowej w 2006 r. sięgał 13,5% (tabela 1.). Stawia to województwo na wysokim miejscu w kraju.

Tabela 1. Produkcja zwierzęca w województwie podlaskim na tle kraju w 2006 r.

Wyszczególnienie	Ilość sztuk w województwie	Udział w produkcji krajowej (w %)
Bydło	759 098	13,5
Trzoda	927 608	4,9
Owce	19 597	6,5
Konie	22 112	7,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wiodącym kierunkiem produkcji jest produkcja mleka. Wyliczono, że co 5. litr mleka w Polsce jest skupowany i przetwarzany w województwie podlaskim. Wyższa jest także średnia wydajność krów objętych oceną użytkowości mlecznej, która wynosiła 4240 kg mleka, podczas gdy w kraju – 3902 kg. Analizowany region osiągnął w ostatnich latach najwyższą dynamikę skupu mleka – w 2004 r. od krowy skupiono 3869 l (w kraju 2779 l), a na 1 ha UR skupiono 1362 l mleka (w kraju ok. 476 l). Ponadto, następuje dalsza koncentracja produkcji mleka i poprawa jego jakości. Średnio od jednego dostawcy skupuje się pow. 46,6 tys. litrów mleka rocznie [Jakuć 2007, s. 15].

Poza mlekiem, głównym produktem sprzedawanym przez podlaskich rolników jest żywiec rzeźny. Wśród produktów roślinnych dominuje natomiast produkcja zbóż i ziemniaków, których plony, ze względu na gorsze niż przeciętne w kraju warunki glebowo-klimatyczne, są niższe.

Dostosowanie podlaskich rolników do wymagań rynkowych przyspieszyło proces specjalizacji gospodarstw, w której dominują gospodarstwa specjalizujące się w chowie bydła i uprawach polowych. Dzięki temu zdecydowanie korzystniejszy jest rozkład gospodarstw prowadzących działalność rolniczą według klas wielkości ekonomicznej mierzonej w ESU, który plasuje województwo podlaskie w krajowej czołówce.

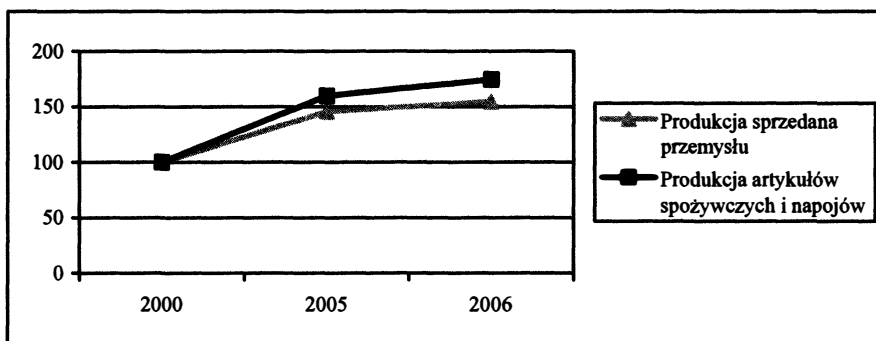
3. Przetwórstwo rolno-spożywcze i jego miejsce w gospodarce regionu

Województwo podlaskie należy do najslabiej uprzemysłowionych regionów kraju. Odsetek zatrudnionych w przemyśle w 2006 r. wyniósł 15,5%. Zbliżony jest też udział przetwórstwa przemysłowego w wartości dodanej brutto województwa, który wyniósł 15,9%. Natomiast udział regionu w produkcji sprzedanej przemysłu, ogółem w kraju, wyniósł zaledwie 1,7%.

Dominującą pozycję w produkcji sprzedanej przemysłu zajmuje produkcja artykułów spożywczych i napojów, której wartość w 2006 r. zbliżyła się do 6

mld zł, stanowiąc ponad 51% produkcji sprzedanej przemysłu w regionie. Jej dynamika wzrostu była w latach 2000-2006 wyższa niż całego przemysłu (wykres 1.).

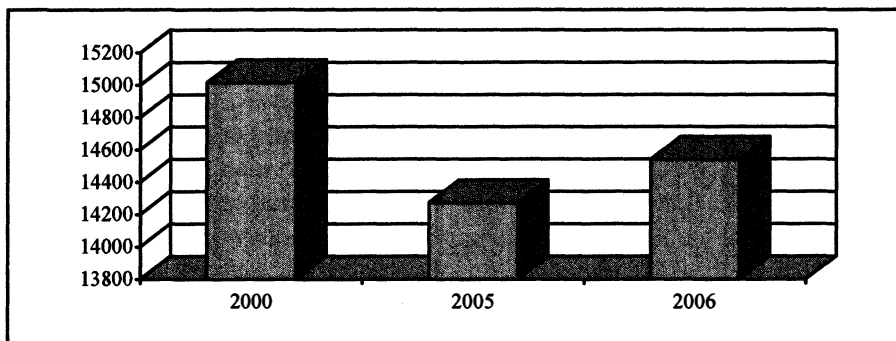
Wykres 1. Dynamika produkcji artykułów spożywczych i napojów na tle dynamiki produkcji sprzedanej przemysłu w latach 2000 – 2006 w województwie podlaskim (rok 2000=100)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2006 r. przedsiębiorstwa branży spożywczej⁴ zatrudniały 14,5 tys. osób, czyli 4,0% ogółu pracujących w województwie. Chociaż liczba zatrudnionych nieznacznie wzrosła w porównaniu z 2005 r., nie osiągnięto zatrudnienia z 2000 r. (wykres 2.). Jest to prawdopodobnie konsekwencją kryzysu rosyjskiego z końca lat 90. minionego wieku, który w istotnym stopniu ograniczył rozwój przemysłu spożywczego Podlasia oraz postępującą restrukturyzacją branży.

Wykres 2. Liczba zatrudnionych w przemyśle spożywczym województwa podlaskiego w latach 2000 – 2006

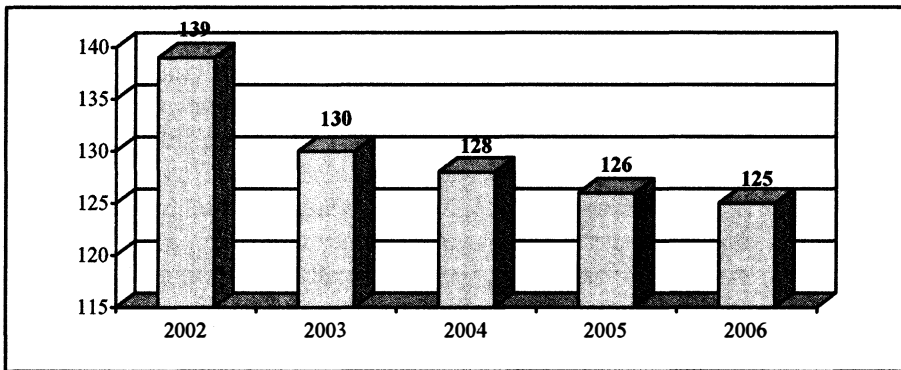

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

⁴ Dane dotyczą przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 9 osób.

Najbardziej jaskrawym przykładem tej restrukturyzacji jest wypadanie firm branży mięsnej, które obserwuje się od końca 2002 r. (wykres 3.). Ponieważ jednak likwidowane są przedsiębiorstwa, które nie spełniają minimalnych wymogów weterynaryjnych produkcji – proces ten można ocenić jako pozytywny [Nikiciuk 2007, s. 137 – 138]. Innym przejawem procesów restrukturyzacyjnych są fuzje i przejęcia, które dokonują się głównie w branży mleczarskiej.

Wykres 3. Liczba przedsiębiorstw branży mięsnej w województwie podlaskim w latach 2002 – 2006

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Białymstoku.

Z powodu ograniczonego dostępu do danych, nie można jednoznacznie określić struktury branżowej przemysłu spożywczego. Przyjmując, że na Podlasiu funkcjonuje około 900 przedsiębiorstw, których działalność obejmuje swoim zakresem przetwórstwo rolno-spożywcze, można przyjąć, że $\frac{1}{4}$ z nich stanowią firmy branży mięsnej i mleczarskiej.

Branżą najbardziej uznaną w kraju i zagranicą jest niewątpliwie mleczarstwo. Powszechnie znane marki podlaskich mleczarni, takich jak: Mlekovita, Mlekol, Somlek, Sudowia, OSM Piątница, Moniecka SM są obecnie symbolem Podlasia. Dynamicznie rozwijają się także firmy branży mięsnej, które coraz częściej wychodzą ze swoimi produktami nie tylko na rynek krajowy, lecz również zagraniczny. Wprawdzie odsetek firm branży owocowo-warzywnej jest na Podlasiu nieznaczny (około 6%), to jednak można znaleźć wśród nich liczące się zakłady, takie jak: Agrovita Białystok, Orlemans Foods w Siemiatyczach, Chłodnia Białystok czy Eskimos Sokółka. W zasadzie wszystkie branże przemysłu spożywczego mają swoje przedsiębiorstwa, jednak ich oddziaływanie ma raczej lokalny charakter. Wyjątkiem może być jeszcze powszechnie znana marka Polmosu Białystok, czy też browary w Łomży i Białymstoku oraz suwalski zakład British American Tobacco.

4. Sektor rolno-spożywczy a rozwój Podlasia

Ze względu na ograniczoność krajowej i regionalnej statystyki, analizującej osobno poszczególne sektory gospodarcze, ocenę stanu rolnictwa oraz przemysłu spożywczego przeprowadzono oddzielnie. Można jednak przyjąć, że sektor rolno-spożywczy łącznie wytwarza około 16% PKB regionu oraz zatrudnia około 40% ogółu pracujących, a zatem jest niewątpliwie najważniejszym sektorem gospodarki Podlasia i jako taki odgrywa w tej gospodarce wiodącą rolę. Zatem wszelkie przemiany, zachodzące w tym sektorze, nie pozostają bez wpływu na rozwój regionu.

Przede wszystkim należy sobie uświadamiać istnienie silnych relacji i sprzężeń zwrotnych, zachodzących w obrębie samego sektora rolno-spożywczego. Wynikają one głównie z faktu, że produkcja rolnicza stanowi bazę surowcową dla rozwoju przetwórstwa rolno-spożywczego oraz że zmiany dokonujące się w jednym sektorze, pociągają za sobą konieczność dostosowań w drugim i odwrotnie. Zjawisko to można zaobserwować zwłaszcza obecnie, gdy pod wpływem znacznego wsparcia finansowego ze strony funduszy unijnych (przed- i poakcesyjnych), w szybkim tempie następują procesy modernizacyjne i restrukturyzacyjne zarówno na poziomie gospodarstw rolnych, jak przedsiębiorstw branży spożywczej.

Ze środków programu SAPARD zrealizowano w województwie podlaskim inwestycje w 448 gospodarstwach rolnych (z czego 60% dotyczyło restrukturyzacji produkcji mleka) oraz w 65 przedsiębiorstwach przetwórstwa spożywczego (z czego prawie 50% stanowiły mleczarnie)⁵. Całkowita wartość zawartych umów w gospodarstwach wyniosła 25,8 mln zł, a w przedsiębiorstwach – 117,4 mln zł. Oznacza to, że przeciętnie na jedno gospodarstwo, korzystające z pomocy, przypadło około 58 tys. zł, a na przedsiębiorstwo – 1,8 mln zł [Jakuc 2007, s. 16 – 17].

Zdecydowanie szerszy zasięg miało wsparcie finansowe z programów poakcesyjnych. Pomoc skierowaną do rolnictwa i obszarów wiejskich skoncentrowano w dwóch programach, tzn. Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006” (SPO Rolnictwo) oraz Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Około 8,2% ogółu zawartych umów (3824) w SPO Rolnictwo dotyczył podmiotów województwa podlaskiego. Łączna kwota dofinansowania, według tych umów, wyniosła 476,4 mln zł, co stanowiło 7,3% ogólnego poziomu dofinansowania w kraju. Generalnie, wskaźniki te plasują województwo podlaskie na wysokim, piątym miejscu.

Szczególną rolę we wspieraniu modernizacji gospodarstw rolnych odegrało działanie 1.1 *Inwestycje w gospodarstwach rolnych*. Dofinansowaniem objęto projekty, które przyczynią się do poprawy konkurencyjności gospodarstw rolnych poprzez wzrost jakości produkcji, obniżenie kosztów oraz spełnienie wy-

⁵ Pozostałe inwestycje zrealizowano w branży mięsnej, rybnej oraz owocowo-warzywnej. Udziału pozostałych branż we wsparciu finansowym nie przewidywały założenia programu SAPARD.

mogów w zakresie ochrony środowiska, higieny i warunków utrzymania zwierząt. W ramach tego działania zawarto ponad 1,8 tys. umów (48,9% ogólnej liczby umów zawartych w ramach SPO w województwie podlaskim) na łączną kwotę dofinansowania 193,3 mln zł⁶.

Przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego mogły natomiast ubiegać się o pomoc ze środków działania 1.5 *Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych*. W jego ramach wspierano projekty inwestycyjne dotyczące budowy lub modernizacji zakładów produkcyjnych lub infrastruktury handlu hurtowego produktami rolnymi oraz projekty inwestycyjne dotyczące ochrony środowiska, przy założeniu, że powinny one przynosić wymierny efekt ekologiczny. Ogółem na realizację działania przeznaczono ponad 475 mln euro, co stanowiło 26,6% ogółu środków finansowych SPO Rolnictwo. W województwie podlaskim na 65 złożonych wniosków podpisano 52 umowy, na ogólną kwotę dofinansowania około 150 mln zł (7,6% w skali kraju), [Jakuć 2007, s. 25].

Oddziaływanie funduszy unijnych jest najbardziej widoczne w branży mleczarskiej. Systematyczny wzrost wymogów sanitarnych i jakościowych wymusił modernizację przedsiębiorstw tej branży, co umożliwiło spełnienie standardów unijnych i dopuściło produkty mleczarskie do rynku UE. Z kolei mleczarnie stymulowały rolników do podnoszenia jakości surowca i poprawy warunków produkcji mleka. Ponieważ inwestycje były opłacalne tylko przy większych rozmiarach produkcji, stąd też w relatywnie krótkim czasie nastąpiła koncentracja gospodarstw i procesów produkcyjnych w hodowli bydła mlecznego. Podkreśla się, że podlaskie mleczarstwo jest obecnie najbardziej efektywne i zdolne do konkurencji na unijnym rynku, a jego fenomen jest rezultatem: umiejętnego wykorzystania istniejących zasobów, intensyfikacji produkcji, znacznego wsparcia ze strony doradztwa (ODR-ów i służb surowcowych spółdzielni mleczarskich), osiągniętego postępu genetycznego, zmian w systemie żywienia oraz znacznej absorpcji pomocy krajowej i unijnej [Ocena wpływu... 2007, s. 134 – 135]. Dzięki wszystkim tym zjawiskom województwo podlaskie produkuje obecnie 33% mleka pasteryzowanego, zajmując I miejsce w kraju, 20,4% serów (II miejsce), 20,5% śmietany (I miejsce), 21,7% masła (I miejsce), 5-10% mleka zagęszczonego (II – III miejsce) oraz 19,3% artykułów proszkowych (I miejsce), [Ocena wpływu... 2007, s. 125].

Efektom wsparcia finansowego jest znaczny wzrost nakładów inwestycyjnych na przetwórstwo przemysłowe. W 2006 r. wyniosły one ponad 920 mln zł, co oznacza, że w porównaniu z rokiem 2000 zwiększyły się niemal trzykrotnie⁷. Znakomita część tych nakładów (prawie 70%) związana jest z zakupem maszyn i urządzeń.

⁶ Oczywiście całkowita skala finansowego wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich jest nieporównywalna, bowiem łącznie ze środkami w ramach PROW oraz dopłatami bezpośrednimi podlascy rolnicy otrzymali w latach 2003-2006 około 3 mld zł. Bez szczegółowych badań nie da się jednak nawet z dużym szacunkiem określić, jaka część tej sumy zamieniła się w inwestycje.

⁷ Dane GUS.

Chociaż województwo podlaskie na ogół kwalifikowane jest jako region o niskim stopniu innowacyjności, w ostatnich latach wyraźnie jednak wzrasta wielkość nakładów na działalność innowacyjną w przemyśle⁸. W 2006 roku ich wartość wyniosła 425,1 mln zł, z czego 402,7 mln zł przypadła na przetwórstwo przemysłowe, a w jego ramach – 146,9 mln zł na przetwórstwo artykułów spożywczych i napojów. Z kwoty tej ponad 123,6 mln zł wydatkowano na zakup maszyn, urządzeń technicznych i środków transportu i około 2 mln na zakup oprogramowania. Na działalność badawczo-rozwojową w przemyśle spożywczym wydano zaledwie 263,8 tys. zł i tylko 1,5 tys. zł na zakup gotowej technologii w postaci dokumentów i praw, co potwierdza tezę o niskiej skłonności przedsiębiorstw do nabywania patentów, licencji, czy też *know-how* [Ciborowski 2007, s. 374]. Należy odnotować jednak pozytywne zjawisko związane z zakupem maszyn i urządzeń przez przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego, jakim jest zwiększenie zakresu automatyzacji procesów produkcyjnych. Na ogólną liczbę 199 zainstalowanych w przedsiębiorstwach w 2006 r. automatycznych linii produkcyjnych, 112 dotyczyło branży spożywczej, a na 203 linie sterowane komputerowo, 92 zamontowano w firmach analizowanego przemysłu.

Zmiany, jakie dokonały się w ciągu ostatnich lat w sektorze rolno-spożywczym Podlasia, w wieloraki sposób mogą oddziaływać na gospodarkę całego regionu. Przede wszystkim modernizacja sektora i wzrost produkcji pociągają za sobą zwiększenie nakładów inwestycyjnych, w tym między innymi popyt na usługi budowlane. Dzięki tym nakładom zwiększa się też innowacyjność sektora i pośrednio – województwa. Nie bez znaczenia pozostaje także wzrost zatrudnienia.

Chociaż generalnie sektor rolno-spożywczy zaliczany jest do sektorów pracochłonnych i o relatywnie niższej wydajności pracy, to powolny i systematyczny wzrost dochodów pracujących w tym sektorze wpływa stymulująco na chłonność rynku wewnętrznego oraz rozwój różnorodnych usług zarówno o charakterze rynkowym, jak i nierynkowym.

Jednak szczególnie istotne jest, dzięki konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, włączenie regionu do sieci powiązań międzynarodowych. Wprawdzie udział województwa podlaskiego w eksporcie Polski w 2005 r. stanowił zaledwie 1,33% (ostanie miejsce w kraju), jednak w porównaniu z rokiem 2000 wartość eksportu potroiła się (z 413,3 mln USD do 1117,3 mln USD), a saldo obrotów handlowych było dodatnie i zamknęło się kwotą 123 mln USD [Grabowiecki 2007, s. 82]. Kluczową pozycję w strukturze asortymentowej eksportu regionu zajmują produkty rolno-spożywcze. Ich udział w eksporcie w 2004 r. osiągnął poziom 27,2% (I miejsce w Polsce). Ponad 20% tego eksportu trafia na rynki krajów Unii Europejskiej. Warto również dodać, że eksport produktów rolno-spożywczych charakteryzował się największą dynamiką wzrostu. Do najwięk-

⁸ Należy podkreślić, że dane dotyczą przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 49 osób, a zatem nie w pełni oddają rzeczywiste wielkości. Opracowano na podstawie danych Wojewódzkiego Oddziału GUS w Białymstoku.

szych eksporterów tej branży zalicza się: Grupę Mlekovita, Spółdzielnię Mleczarską Mlekoop, PMB S.A., Polmos Białystok S.A. [Grabowiecki 2007, s. 98 – 100].

5. Zakończenie

Przeprowadzone w artykule rozważania pozwalają na stwierdzenie, że sektor rolno-spożywczy w gospodarce Podlasia odgrywa ważną rolę. Świadczy o tym zwłaszcza wysoki (około 40%) udział zatrudnionych w tym sektorze oraz około 16% udział w wytwarzaniu PKB. Zazwyczaj ocenia się, że taka struktura jest oznaką zacofania. W pewnych okolicznościach jednak to swoiste „zacofanie” może stać się czynnikiem dynamizującym rozwój. Takie okoliczności stworzyła niewątpliwie integracja Polski z Unią Europejską.

Wejście Polski do UE nie tylko zapewniło dostęp do znacznego wsparcia finansowego, na którym przede wszystkim zyskali rolnicy i przetwórcy produktów rolnych, ale przyspieszyło również rozwój przemysłu spożywczego oraz stworzyło dobre podstawy dla utrzymania jego konkurencyjności na rynku krajowym i zagranicznym. Poprawa wyników ekonomiczno-finansowych [Stan polskiej gospodarki... 2007, s. 87] producentów żywności oraz dalsza ekspansja na rynek unijny pozwala mieć nadzieję na dobre perspektywy rozwoju całego sektora rolno-spożywczego, zwłaszcza w ciągu najbliższych lat.

Perspektywy te są tym bardziej zasadne, że dotychczasowy rozwój sektora dokonywał się przy wyłączeniu z eksportu rolno-spożywczego Rosji, która należy do grona trzech najważniejszych partnerów handlowych Podlasia. Ponowne otwarcie granic Rosji, w początkach 2008 r., dla produktów rolno-spożywczych potęguje optymistyczne prognozy na przyszłość. Wprawdzie w długim okresie niska cenowa elastyczność popytu oraz niska cenowa elastyczność podaży produktów żywnościowych skazuje eksporterów tych produktów na pogarszanie się cenowych *terms of trade*, jednak w krótkim okresie stymulowany eksportem dynamizm produkcji sektora rolno-spożywczego może stać się dźwignią rozwoju całej gospodarki Podlasia. Natomiast tej szansy nie można zmarnować.

Literatura

- Ciborowski R. 2007 *Wsparcie innowacji*, [w:] *Potencjał rozwoju regionalnego – województwo podlaskie*, red. B. Pławgo, Białystok.
- Grabowiecki J. 2007 *Handel*, [w:] *Potencjał rozwoju regionalnego – województwo podlaskie*, red. B. Pławgo, Białystok.
- Jakuć G. 2007 *ARiMR na rzecz podlaskiego rolnictwa w latach 1994-2007*, [w:] *Finansowe wsparcie polskiej gospodarki w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej – próba oceny*, red. I. Łącka, R. Przygodzka, J. Sikorski, Białystok.
- Ocena wpływu rozwoju sektora spożywczego na kierunki modernizacji gospodarstw rolnych w poszczególnych regionach 2007*, red. W. Michna, Warszawa.

Nikiciuk M. 2007 *Rola funduszy unijnych w działalności przedsiębiorstw branży rolno-spożywczej*, [w:] *Finansowe wsparcie polskiej gospodarki w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej – próba oceny* red. I. Łącka, R. Przygodzka, J. Sikorski, Białystok.

Potencjał rozwoju regionalnego – województwo podlaskie, red. B. Plawgo, Białystok.

Przygodzka R. 2007 *Rolnictwo*, [w:] *Potencjał rozwoju regionalnego – województwo podlaskie*, red. B. Plawgo, Białystok.

Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce 2006, Warszawa.

Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej 2007, red. R. Urban, Warszawa.